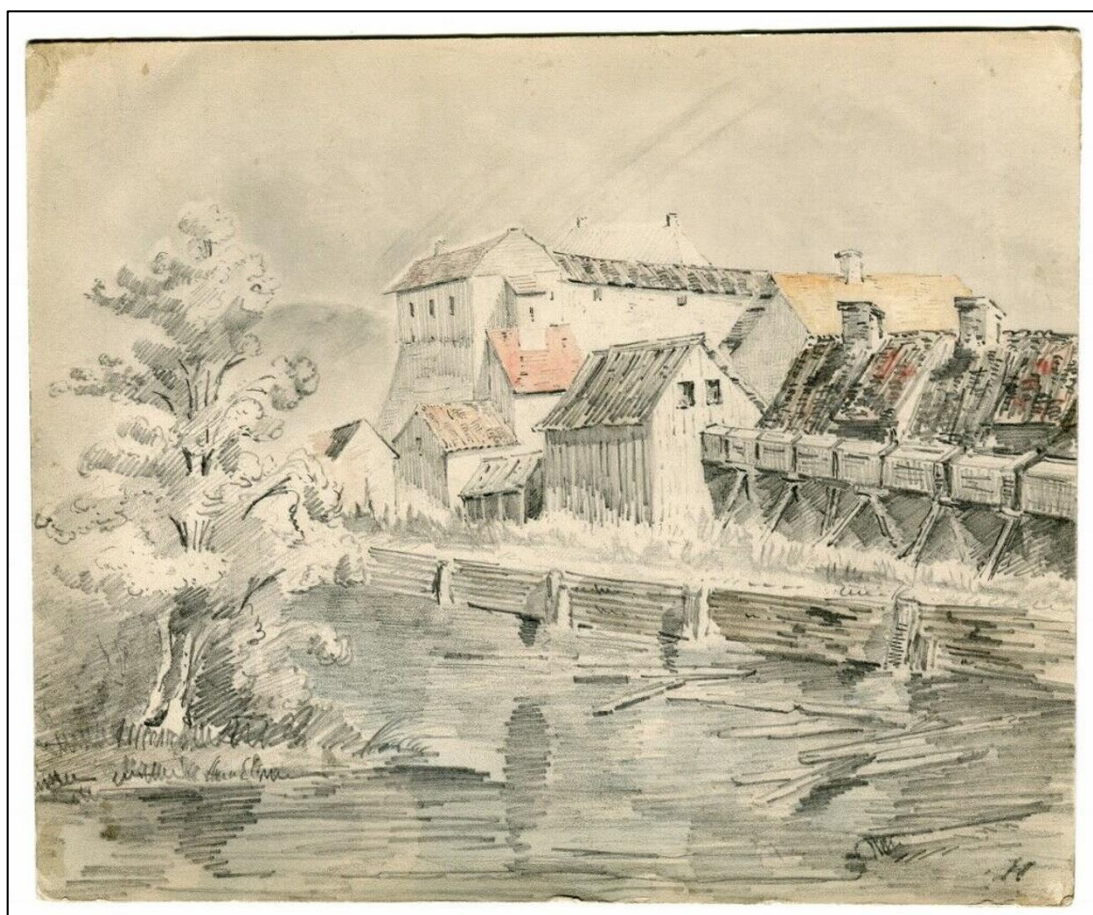




**JERNVERKSMUSEUM**

# Årsrapport for 2021



Våre faste støttespillere:



Kulturdepartementet



**AGDER**  
fylkeskommune



**TVEDESTRAND**  
KOMMUNE



## Næs Jernverksmuseums formålsparagraf

Stiftelsen Næs Jernverksmuseum har som hovedformål gjennom formidling og forskning

- å levendegjøre Næs Jernverks virksomhet og utvikling gjennom tidene, samt
- arbeide på samme måte innenfor den samlede norske jernverkshistorie.

Dette skal skje bl.a. gjennom:

1. Å erverve, samle, bevare og gjøre tilgjengelig bygninger og gjenstander og annet materiale av enhver art tilknyttet Næs Jernverk samt norsk jernverkshistorie i sin alminnelighet.
2. Å sikre forsvarlig oppbevaring, konservering og dokumentasjon av museets bygninger og samlinger.
3. Å samarbeide med andre museer, virksomheter, institusjoner og foreninger om utstillinger og formidling.
4. Å utgi publikasjoner.
5. Å arbeide i overensstemmelse med International Council of Museum's museumsetiske regler.

*Forsidebilde: Akvarell som trolig er laget av M. Ch. Giraud, eventuelt M. D'abrantès i forbindelse med prins Jérôme Napoleons besøk på Nes Verk i 1856.*

## Innhold

Næs Jernverksmuseums formålsparagraf.....	2
1. Museumsåret 2021 - en sammenfatning.....	4
2. Formidling.....	6
3. Forvaltning.....	9
4. Forskning og formidling.....	12
5. Fornying .....	15
6. Annet .....	18
7. Styret og ansatte.....	20

Næs Jernverksmuseum har som sin hovedoppgave å forvalte og formidle landets best bevarte jernverksanlegg og drive forskning og formidling innen hele det jernverkshistoriske fagfeltet. Museet har, siden etableringen som stiftelse i 1991, vært under kontinuerlig oppbygging og framstår i dag som det best bevarte og mest omfattende jernverksanlegget i Norge basert på masovnsdrift.

Næs Jernverksmuseum er et konsolidert museum og har ansvaret for driften av den romantiske parken Lunden samt Tvedestrand Bymuseum (Forvaltergården). I tillegg har museet faste åpningstider og omvisning i besøksgruven Solberg gruve. Jernverksmuseet har ca. 8000 gjenstander, fotografier og 11 kulturhistoriske bygninger med en bygningsmasse på 5700 m<sup>2</sup>.

I 1999 ble Nes Verk kåret til Aust-Agders tusenårssted. I dag har Næs Jernverksmuseum status som nasjonalt prioritert teknisk-industrielt kulturminne og er tildelt det europeiske kulturminneskiltet. Museet får faste bevilgninger til driften fra Kulturdepartementet, Agder fylkeskommune og Tvedestrand kommune.



I perioden januar til april 2021 ble det tilrettelagt for at publikum skulle kunne komme lenger inn i Solberg gruve. Flotte istapper vinterstid.

## 1. Museumsåret 2021 - en sammenfatning

Denne årsrapporten har til formål å vise hovedtrekkene ved virksomheten på Næs Jernverksmuseum i 2021. Virksomheten ledes etter styrets strategier og mål og prioriteringer fra det offentlige, som Kulturdepartementet og aktuelle stortingsmeldinger.

### Virksomheten

2021 har på mange måter vært et fremgangsrikt år for museet, spesielt forskning og publisering, på tross av de utfordringer som smittevernsbestemmelsene i forbindelse med Covid-19 har skapt.

### Besøktall

13.280 gjester besøkte oss i løpet av året. Det er 19 % mindre enn i 2019, men en økning på 16 % fra 2020. En stor del av denne økningen fra 2020 skyldes at museet har hatt besøk av mange skoleklasser både vår og høst.

Museet har lenge ønsket å synliggjøre publikums bruk av parken Lunden. Dette ble ekstra aktuelt denne sommeren ettersom museet lanserte en GPS-assistert filmguide med informasjon om Lunden. Fra 14. juli og ut året har en automatisk personteller registrert passerende i parken, 5200 i alt. Analyser indikerer at omtrent 35 % av disse kan anses som besøkende i parken, det vil si 1820 besøkende i 2021. Dette besøket er ikke med i årets tall, men i samråd med Kulturrådet, vil Lunden bli etablert som ny arena ved rapportering av besøkende til Kulturdepartementet fra og med 2022.

## Prosjekter

Dette året har staben blant annet jobbet med planlegging av flere av tiltakene i langtidsplanen: utgivelse av tidsskriftet Fortuna nr. 7, prosjektet «Hammer i drift», en utvidelse av gangbanen i Solberg gruve og en mobilguide for parken Lunden. I tillegg er kullmileprosjektet, som startet i 2020, fullført.

**Stollen i Solberg gruve** har i løpet av våren blitt utvidet og dette har gitt publikum en helt ny opplevelse av jernmalmgruva.

**Prosjekt kullmile** startet opp høsten 2020 med bygging og brenning av ei småskala kullmile ved vannet Niksjå på gården Hegland. Kullmileprosjektet er et samarbeid mellom grunneier Peder Vaaje Hegland, Jernverkets Venner og Næs Jernverksmuseum. Siste del av prosjektet, rivingen av kullmila, ble gjennomført i juni 2021. Se egen prosjektrapport.

**Museets filmguide** for mobilbruk har fått et nytt tilskudd: «Den romantiske parken Lunden». Filmguiden viser egne, korte filmer om parken og dens historie.

**Fortuna nr. 7.** Forskning og formidling er ett av museets viktigste satsningsområder og museets historiker, Frank Meyer, har stått for utgivelsen av et nytt nummer av tidsskriftet Fortuna og en ny **forskningsstrategi og -plan** for 2020-2023 er vedtatt av styret.

**Prosjektet Hammer i drift** er beskrevet i museets plan for 2020-2030, og har som mål og sette i stand den midterste av de tre vannhjulsdrevne hammerne i Hammerbygningen innen juni 2022. Det er i år inngått rammeavtaler for tømrerarbeidet og arbeidet er startet.

## Annet

**Eidsvoll 1814** avduket monumentet av Eidsvoll verk i juni. Jernverksmuseet har arbeidet med dette prosjektet i flere år.

**Galleri Verket** var årets nysatsning på Næs Jernverksmuseum og åpnet 10. juli første utstilling.

**Istandsetting og videreutvikling av fiskepassasjen** ved Hammerdammen har hatt høy prioritet i 2020 og 2021. Blant annet ble det installert videoovervåking.

Museets historiker har planlagt og gjennomført **to seminarer** dette året: Jernverksseminaret 2021, 4. og 5. september, med tittelen «De gamle jernverkene og de nye bærekraftsmålene» og Agderseminaret 2021 med tittelen «Arbeid, arbeidere og arbeiderbevegelsen i Agder 1500-2021».

Det ble avtalt samarbeid med Fortidsminneforeningen om et stort kurs i tradisjonshandverk våren 2022. Da skal det reises en åpen aktivitetspaviljong ved Solberg gruve. Konstruksjonen blir grindverk som er avstivet med rotknær.

Stiftelsens **årsmøte** ble avholdt 14. juni.

Riksantikvaren besøkte museet i oktober.

Skoleklasse i aktivitet ved Solberg gruve.

## 2. Formidling

Ved Næs Jernverksmuseum skal all formidling være faglig fundert. Formidlingen skal gi kunnskap og opplevelser som bidrar til kritisk refleksjon og innsikt i jernverkshistorien. Museet skal være en møteplass for alle, uavhengig av funksjonsnivå, ved at det legges til rette for universell utforming så langt det er mulig.

Formidlingen foregår på tre ulike arenaer: Næs Jernverksmuseum, Solberg gruve og Forvaltergården-Tvedestrand museum.



### Omvisninger og undervisning

Jernverksmuseum har faste åpningstider fra 15. mai til 1. september. Publikum tas med på omvisninger med guide i sesongen og skoleklasser får undervisning og/eller DKS-opplegg. De besøkende får se en kort introduksjonsfilm før guiden tar dem med inn i museets bygninger. På denne måten fortelles historien om jern- og stålproduksjon og om arbeidsforholdene ved verket.

Grupper, lag og foreninger som besøker jernverksmuseum får omvisningene tilpasset egne ønsker, og flere busselskaper har museet som et fast stopp på sine turer i området. I 2021 har det imidlertid gruppebestillinger i hovedsak uteblitt, mens besøk av skoleklasser har vært godt. Museet har tatt imot 2046 elever fra 1. til 10. trinn, fra videregående skole og voksenopplærings- og integreringsklasser. Av disse deltok 608 elever på opplegg ved Den kulturelle skolesekken<sup>1</sup>.

Jernverksmuseum fikk i 2021 innvilget skoleopplegg gjennom den fylkeskommunale skolesekken (DKS). Opplegget, kalt «Fra gruva til verket - fra jernmalm til jern», ble gjennomført i løpet av uke 37, 38 og 39 i september. Dette opplegget er gjennomprøvd og tidligere brukt som DKS-opplegg for Tvedestrand kommune og undervisningsopplegg for andre skoleklasser.

DKS-programmet formidlet en del av historien knyttet til jerngruvedriften i vår landsdel. Elevene fikk en innføring gruvearbeidet og hva slags teknikker som ble brukt for utvinning av jernmalmen. Programmet foregikk i og ved Solberg gruve i Holt og ved Næs Jernverksmuseum. Elevene fulgte malmen fra gruve til verk ved å gå fra Solberg gruve til jernverksmuseum. På turen fikk de kjennskap til hvordan gruve- og verksarbeiderne bodde. I verkets masovn fikk de en innføring i jernverkets kraftkilder: trekull og vannkraft.

Tvedestrand kommune engasjerte Kjellman-Chapin Smeder som en del av kommunens sommerskole. Elevene fikk først en omvisning på museet av museets guider. Resten av dagen arbeidet de i smedenes lokaler med smiarbeid.

<sup>1</sup> Foto: Barb L. Wang, Agder fylkeskommune.

## Arrangementer

Jernverksmuseet har en rekke arrangementer i løpet av året med foredrag i vinterhalvåret og større arrangement i sommerhalvåret. I 2021 ble 18 arrangementer gjennomført med unntak av to foredrag våren 2021 og Lunden vikingmarked i august. På grunn av korona-pandemien ble alle arrangement av smittevernhensyn, gjennomført med restriksjoner.

Her er en oversikt over gjennomførte arrangement:

### Foredragsserie

16. februar	Helt Texas! Utvandringen fra Holt og Agder til Texas, v/Gunnar Nerheim, pensjonert prof. em. Universitetet i Stavanger. (utendørs i snøen!)
25. mai	Svartedauden – global og tidløs, v/prof. Ole Georg Moseng, Universitetet i Sørøst-Norge. (i Holt kirke)
21. september	Jernverkets kirkegård, v/Knut Holt Sandbløst. (utendørs på Holt kirkegård)
26. oktober	Ildstedenes historie og energieffektivitet, v/Petter Øijord, bakgrunn fra jernindustri og arbeid med klima- og miljøspørsmål og skriver om ildsteder for magasinet Norske Hjem. (i Snekkerbua)
30. november	De gamle norske juletradisjonene, v/førsteamanuensis Herleik Barlid, Universitetet i Sørøst-Norge. (i Snekkerbua)

### Større publikumsarrangement

9. mai	Sesongåpning og familiesøndag i Solberg gruve
1. juni	Prosjekt kullmile del 3: Riving av kullmila ved vannet Niksjå
6. juni	Vandring på Holt i naturbruksperspektiv
25.-27. juni	Smed-dagene 2021
10. juli	Åpning av Galleri Verket
11. juli	Familiearrangementet «Gruva og verket»
25. juli	Barnas jernverkssøndag
22. august	Vandring til Skratteid: et møte med folkedans- og bunadstradisjoner øst i Agder
4. og 5. september	Jernverksseminaret 2021 med tittelen «De gamle jernverkene og de nye bærekraftsmålene». I samarbeid med Bomuldsfabriken Kunsthall.
14. september	Sopptur i Nes Verks skoger
19. september	Høstmarked (med Coronapass)
4. og 5. november	Agderseminaret 2021: Arbeid, arbeidere og arbeiderbevegelsen i Agder 1500-2021
1. desember	Julegrantenning på Nes Verk

### Andre arrangement

Holt menighet arrangerte vandregudstjeneste i Lunden søndag 23. mai.

Spor 1 Team Norway holdt modelljernbaneutstillingen, som står i museets industrihall, åpen 27. juni, 11. juli, 25. juli, 29. august og 19. september.

## Forvaltergården og Solberg gruve

Forvaltergården ble oppført til Næs Jernverks proviant- eller magasinforvalter i 1775, og er ett av de eldste bygningene i byen. Bygningen har senere vært benyttet til blant annet apotek. I dag er bygningen museum med en innredet krambod, apotekinteriør fra 1929 og utstillinger.

I Forvaltergårdens underetasje har det i mange år vært kafe med scene for forestillinger og konserter. Linn Morken Rasmussen har nå drevet kafeen og scenen i Museumshaven i 5 år.

Utstillingene og kramboden i første etasje var åpne fra 26. juni t.o.m. 15. august. I år var 1760 personer innom. Dette er et gratis tilbud.

Solberg gruve var jernverkets «hjemmegruve», og er i dag museets besøksgruve. Gruva var åpen hver søndag i sommersesongen fra 13. juni t.o.m. 29. august og hadde totalt 1648 besøkende. Antallet skoleklasser på omvisning steg med 1/3 i 2021 i forhold til 2019 mye takket være «Den kulturelle skolesekken» og besøk i Solberg gruve.





Ovnsplate anskaffet i 2021. Den er fra en bilegger, og trolig produsert ved et svensk jernverk på 1600-tallet.

### 3. Forvaltning

Forvaltning og utvikling av museumsanlegget og museet samlinger er et av stiftelsens hovedansvarsområder.

Næs Jernverksmuseum disponerer et stort anlegg med 11 bygninger. Bygningene er gamle, med et kontinuerlig behov for vedlikehold og reparasjoner, og disse arbeidene foregår hele året. I tillegg har museet ansvar for den romantiske parken Lunden og Solberg gruve. Forvalteroppgaven innebærer også ansvar for og utvikling av gjenstandssamlingen, fotografi- og bildesamlingen, kunstsamlingen, biblioteket og jernverksarkivet.

#### Arbeid utført ut over vanlig vedlikehold

- Tilrettelegge for at publikum kommer lenger inn i Solberg gruve og opplever mer.
- Slaggsteinsmuren på nordre vegg i Hammerbygningen er restaurert og fuget opp igjen med kalkmørtel for å stabilisere og bevare slaggsteinsblokkene i veggen. (Dette er gjort som en del av prosjektet Hammer i drift.)
- Vedlikeholdsarbeid i parken Lunden med trefelling og reparasjon av stier etter flom.
- Utbedringer og oppgraderinger på fiskepassasjen i Hammerdammen.
- På det gamle kontoret er eldre takplater demontert, og det er lagt nytt tak på den ene flaten. Nytt undertak er montert oppå det gamle. Arbeidet pågår og skal slutføres i 2022.
- Oppgradering av museumsbutikken.
- Skiftet stokker på bjelkestengselet ved hammerdammen.
- Laget varmekammer i magasinet til varmebehandling av gjenstander.
- Noen tremodeller er flyttet fra Digelstålverket til magasinet i museumsbygget.

#### Det gamle kontoret

Det er satt i gang arbeid med taket på det gamle kontoret, et arbeid som har resultert i ny innsikt og spennende undersøkelser. De gamle takplatene er demontert og det er lagt nytt tak på den ene flaten. Nytt undertak er montert oppå det gamle for bevaring av det originale taket. Arbeidet pågår og skal slutføres i 2022.

Kontoret var administrasjonsbygg for Næs Jernverk og er oppført rundt 1870. Utvendig har bygget hovedsakelig liggende kledning med profilert listverk rundt vinduer og dør.

Byggets hoveddel har saltak. Yttertaket på bygget hadde en variasjon av nyere og eldre takplater. Takflaten mot sør-øst, med de eldste takplatene, skulle utbedres i 2021 og arbeidet startet i høst.

Før det praktiske arbeidet begynte, ble bilder fra ca. 1909 undersøkt, og de viste at platene hadde fungert som yttertak allerede på det tidspunktet. Tanken var da å legge nytt undertak oppå det gamle, deretter montere ny takpapp og legge tilbake de gamle takplatene.

Ved demontering av platene ble det avdekket en eldre takpapp. Ved nærmere undersøkelser kan det tyde på at dette er den original takpappen. I så fall kan det vise seg å være en veldig tidlig form for takpapp. Ved studier av flere eldre bilder fra jernverket kan det se ut som om også andre bygg hadde denne form for yttertak. Etter en gjennomgang av branntakster fra 1907 og 1879 ser det ut til at bygget er beskrevet med papp på taket.

Etter denne nye informasjonen måtte planene revurderes, og målet er nå å tilbakeføre denne delen av taket nærmest mulig det som antas å være det første yttertaket på bygget.

### Museets gjenstandssamling

I løpet av året har det kommet til nye gjenstander og nytt arkivmateriale i vår samling. Gjenstandene er konserverert, registrert og lagret. Samlingen har i 2021 blitt komplimentert med følgende:

- 1 stk. ovnsplate til bilegger. Trolig produsert ved et svensk jernverk på 1600-tallet. Kjøpt. (Se digitalt museum.)
- 1 stk. kasseovn fra Næs Jernverk med krakk. Merket med initialene CTSE og årstallet 1852. Kjøpt
- 1 stk. etasjeovn med svunget topp fra Næs Jernverk. Gave
- 1 stk. kokeovn No 19 fra Næs Jernverk. Gave
- 1 stk. etasjeovn, No 19, fra Fossum jernverk. Antatt produsert 1840-60. Kjøpt.
- 3 stk. ovnskrakker. Gave
- 1 stk. foto av Nicolai B. Aall. Gave. (Se digitalt museum.)
- 1 stk. akvatint i farger med tittelen «Vue de Fossum Hammer». Kjøpt
- 1 stk. kart med tittelen «Kart over Norges gruber og malmbforekomster i Syd-Norge». Kjøpt
- 1 stk. maleri med sidefløyene på Lillegård, Nes Verk, som motiv fra. Gave
- 1 stk. bok med tittelen «Voyage dans les mers du nord». Kjøpt
- 1 stk. tegning med motiv fra Nes Verk. Viser deler av produksjonsbygningene plassert langs Storelva. Datert 29. august 1856 på baksiden av tegningen. Gave.

184 gjenstander og bygninger er gjort tilgjengelig på Digitalt Museum. Målet er at et representativt utvalg av museets samling er tilgjengelig på nett.

Én gjenstand i vår samling er avhendet dette året: Råknestangen fyrlykt. Museet mottok den utrangerte fyrlykten, komplett med ordenslinse og lampebord, som gave fra Kystverket i 2016. Kystverket og Næs Jernverksmuseum ble i 2021 enige om at lykten skulle tilbakeføres til Kystverket. Kystverket gav deretter fyrlykten videre til Loggen Kystlag/ Tønsberg Kystkultursenter.

### Tilgjengeliggjøring av arkiver

Museets forskningsarbeider og dokumentasjon skal formidles og gjøres tilgjengelig for et bredt publikum. Etter inngått avtale med A/S Jacob Aall & Søn høsten 2020, kan museet bruke deres jernverksarkiv. Avtalen med gir museet rett til å avfotografere arkivet og publisere det for

allmenheten. Dette har vært utgangspunktet for arbeidet videre med tilgjengeliggjøring av arkivmateriale etter Baaseland Jernverk, Næs Jernverk og Egeland's Verk.

### Arkivportalen

Det historiske jernverksarkivets arkivlister ble, i sin helhet lagt inn i Asta og publisert på Arkivportalen i løpet av 2021. Arkivportalen er en søkeportal for norske arkivinstitusjoner, utviklet av Stiftelsen Asta. Portalen viser hva som finnes av arkivmateriale fra ulike arkivinstitusjoner og hvor du finner det. Arbeidet ble godt hjulpet av kolleger fra Aust-Agder museum og arkiv. Deretter har Frank Meyer lagt ut supplerende opplysninger og gjennomført enkelte endringer i Asta.

### Digitalarkivet

Museet har avfotografert og/eller skannet 109 stykker (arkivesker, protokoller, brevpakker med mer) arkivmateriale, først og fremst verksbøker, takket være eksterne midler fra LOs Kulturfond. Mer enn 10 000 sider med arkivdokumenter har blitt publisert til fri bruk.

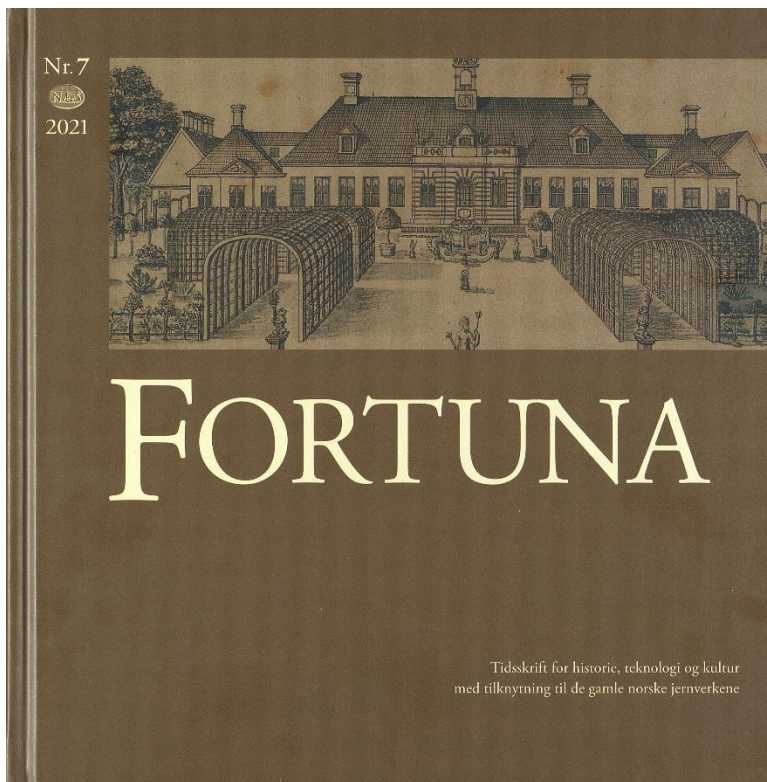
Prosjektleder er Frank Meyer og prosjektmedarbeider er Lars Tore Vintermyr. Museets hjemmeside er omorganisert slik at jernverksarkivet og forskning blir mer synlig.

Materialet er lagt ut i kronologisk rekkefølge på Digitalarkivet:

<https://www.digitalarkivet.no/actors/1315/stiftelsen-naes-jernverksmuseum/scans>, og i tematisk og kronologisk rekkefølge på museets hjemmeside: <https://www.jernverksmuseet.no/jernverksarkiv>

### Søknader om midler til registrering, digitalisering og indeksering (samlingsforvaltning)

- Arbeiderne og arbeidersamfunnet ved Næs Jernverk: Synliggjøring gjennom profesjonell digitalisering og dugnadsbasert indeksering, LOs Kulturfond, kr 40 000,-. Prosjektleder: Frank Meyer, prosjektmedarbeider Lars Tore Vintermyr.
- Arbeiderne og arbeidersamfunnet ved Næs Jernverk: Synliggjøring gjennom profesjonell digitalisering og dugnadsbasert indeksering - del 2, LOs Kulturfond, kr 158 000,-. (Avslag.)
- Arkivverket, Arkivverkets utviklingsmidler for arkivsektoren, privatarkivfeltet: «*Dust to Digital*». Digitalisering og digital tilgjengeliggjøring av jernverksarkivene på Agder, samarbeidsprosjekt med Aust-Agder museum og arkiv, kr 400 000,- for 2021 (med mulighet til å søke om samme sum for 2022). Prosjektleder Frank Meyer, prosjektmedarbeider Lars Tore Vintermyr.



## 4. Forskning og formidling

Næs Jernverksmuseum skal forske på og formidle den norske jernverkshistorien. Ambisjonene for museets forskningsarbeid de neste årene er beskrevet i Næs Jernverksmuseums langtidsplan for 2020-2030.

### Forskningsstrategi og -plan 2021-2023

På styrets møte i desember 2021 ble Forskningsstrategi 2021-2023 og Forskningsplan 2021-2023 vedtatt. Disse dokumentene vil være førende for museets forskningsarbeid de neste to årene.

### Tidsskriftet Fortuna

Næs Jernverksmuseum har siden 2003 utgitt tidsskriftet Fortuna. 15. januar 2021 godkjente Universitets- og høskolerådet tidsskriftet som vitenskapelig publiseringskanal. Fortuna nr. 7 2021 forelå 24. november med sju bidrag:

- Populærvitenskapelige artikler: Jan Henrik Simonsen: Jernets kosmiske og geologiske historie – fra big bang til Barbudalen; Per Halvor Sælebakke: «Pour parvenir il faut endurer» – «For å komme fram må man holde ut». Driften i Sørlandets jerngruver; Ragnvald Lien: Den sagnomsuste hjorten: Ovner med hjortemotiver fra Sogndalens Jernverk.
- Vitenskapelige artikler: Dag Ove Skjold: Mot alle odds? Familiebedriften Ulefos Jernverk gjennom seks generasjoner; Fridtjof Mehlum: Nicolai Benjamin Aall (1805–1888) og hans naturhistoriske samlinger; Frank Meyer: Utviklingen av økonomisk ulikhet på Baaseland og Næs Jernverk på 1700-tallet.
- Nytt siden sist: Hilde Woxen Stormark og Kasper Rogde Søyland: «Fremtidsstoget» – En jernbanehistorisk utstilling på Eidsfoss Jernverksmuseum.

Redaksjonen består av forskere fra relevante fagmiljøer: historiker Frank Meyer, Næs Jernverksmuseum; førsteamanuensis Anita Wiklund Norli, Universitetet i Sørøst-Norge; historiker Bjørn Ivar Berg, Norsk Bergverksmuseum og professor i historie Knut Dørum, Universitetet i Agder.

Fortuna er tidsskriftet for historie, teknologi og kultur knyttet til de gamle norske jernverkene. Innholdet har stor geografisk og tematisk spredning. Godkjenningen vil gi mulighet for forskere fra universiteter, høyskoler og museer til å publisere fagfelleverderte artikler om temaer knyttet til den gamle jernverkstiden.

### Forskningsnettverk og forskningssamarbeid

Museet er medlem av Bergverksnettverket. Det ble avholdt to møter i nettverket i 2021. Jernverksmuseet er også medlem av Herregårdsnettverket.

Museet er medlem av Forskernettverk i Agder, og var hovedansvarlig for faglig innhold og organisering av Agderseminaret 2021: Arbeid, arbeidere og arbeiderbevegelsen i Agder 1500-2021, 4. og 5. november 2021 (70 deltakere).

Museet har fått brukerforespørsler fra to masterstudenter og et knippe forskere i 2021.

Museet har laget tematiske lister over emner det kan forskes på, og har vært veileder for to doktorgradssøknader.

I løpet av året har museet hatt et godt samarbeid med Gotisk gruppe, v/Slekt og Data Vest-Agder. Gruppen har transkribert jernverksarkivets innkomne brev fra 1725 til 1736 og begynt på transkripsjon av verkets utgående brev fra 1724. Transkripsjonene er lagt ut på museets hjemmeside: <https://www.jernverksmuseet.no/korrespondanse>

### Søknader om forskningsmidler

I prosjektet «De gamle jernverkene og de nye bærekraftsmålene» samarbeider Næs Jernverksmuseum med Arkivverket, Aust-Agder museum og arkiv, Norsk Bergverksmuseum, Vestfoldmuseene og Østfoldmuseene. Prosjektet fikk innvilget kr 670 000 for 2021 med tilsagn for samme sum i 2022 og 2023 fra Kulturrådets museumsprogram for forskning. Prosjektleder er Frank Meyer, prosjektmedarbeidere er Kristoffer Vadum og Håkon Haugland (AAma), Kathrine Sandstrøm og Jon Emil Halvorsen (Østfoldmuseene), Torkil Thime (Arkivverket), Kasper Rogde Søyland og Hilde Woxen Stormark (Vestfoldmuseene).

Benjamin Kjellman-Chapin sendte i 2021 søknad om treårig stipendiatstilling i tradisjonshåndverk til Kunnskapsdepartementet/Norsk håndverksinstitutt på Maihaugen. Prosjektet het «Tradisjonelle tenger: Materialvalgets og designets betydning for den moderne smeden» og ble utarbeidet i samarbeid med NJM. (Prosjektet fikk avslag.)

### Synliggjøring av forskningsresultater

Næs Jernverksmuseum ble i 2021 med i et pilotprosjekt om registrering av forskningsresultater i den nasjonale databasen Cristin. Frank Meyer er museets «superbruker».

### Vitenskapelige og fagfelleverderte utgivelser

F. Meyer (red.), Fortuna. Tidsskrift for historie, teknologi og kultur med tilknytning til de gamle jernverkene 7, 2021, 168 sider. ISSN 1503-643X, NVI-nivå 1.

F. Meyer, Utviklingen av økonomisk ulikhet på Baaseland og Næs Jernverk på 1700-tallet. Fortuna. Tidsskrift for historie, teknologi og kultur med tilknytning til de gamle jernverkene 7, 2021: 120-161. ISSN 1503-643X, NVI-nivå 1.

F. Meyer, Lavmælte Lillehammer og frenetiske Florø. En applikasjon av Bernie Krauses lydøkologi. Kulturstudier 2, 2021: 72-93. ISSN 1904-5352, NVI-nivå 1.

### Populærvitenskapelige utgivelser

F. Meyer, Jern(verks)kvinnene i en mannsverden. Agderposten, 25.6.2021. ISSN 0805-3723

F. Meyer, De gamle jernverkene slukte skogen. Agderposten, 3.9.2021. ISSN 0805-3723

F. Meyer, Mektige og avmektige jern(verks)kvinner, Fortid, 3, 2021:

[https://www.fortid.no/artikler/2021/3-2021%20Makt/meyer\\_frank.html?fbclid=IwAR1MLbiZDvEj3thuN8t-OliBNQbP0tXi30F1BrW4EcKe6\\_7gROjepLXz2\\_w](https://www.fortid.no/artikler/2021/3-2021%20Makt/meyer_frank.html?fbclid=IwAR1MLbiZDvEj3thuN8t-OliBNQbP0tXi30F1BrW4EcKe6_7gROjepLXz2_w) (lest 12.11.2021).

(F. Meyer, intervju,) Fagbevegelsen og innvandring, LO aktuelt (mai/juni 2021).

### Faglige foredrag

F. Meyer, Utviklingen av økonomisk ulikhet på Baaseland og Næs Jernverk på 1700-tallet, foredrag, Jernverksseminaret, Næs Jernverksmuseum, Bomuldsfabriken Kunsthall, Arendal, 4.-5. september 2021.

F. Meyer, Utviklingen av økonomisk ulikhet på Baaseland og Næs Jernverk på 1700-tallet, Agderseminaret 2021, Aust-Agder museum og arkiv, Arendal, 4.-5. november 2021.

F. Meyer, De gamle jernverkene og de nye bærekraftsmålene, Museenes forskerkonferanse 2021, Borgarsyssel museum, Sarpsborg, 20.-21. november 2021.

F. Meyer, Bærekraftig kulturminneforskning - mål eller mye? FMK fagseminar 2021, Bryggens museum, Bergen, 26. november 2021.

F. Meyer, De gamle jernverkene og de nye bærekraftsmålene, Samling i museumsprogram for forskning, Kulturrådet, Norsk Folkemuseum, 1.-2. desember 2021.

F. Meyer, De gamle jernverkene og de nye bærekraftsmålene, Nettverksmøte i Bergverksnettverket (digitalt), 7. desember 2021.



Museets «mobilapp» på USEEUM har to ulike GPS-assisterte filmguider:

- «Slik lagde de jern og stål»
- «Den romantiske parken»

Disse er fritt tilgjengelige for alle.

## 5. Fornying

Gjennom faglig utvikling og profesjonalisering ønsker Næs Jernverksmuseum å være oppdatert i alle deler av vår virksomhet.

### Langtidsplan for 2020-2030

Styret og de ansatte ved Næs Jernverksmuseum jobber mot de overordnede målene satt i langtidsplanen for 2020-2030.

### Utvikling av Solberg gruve

Ett av tiltakene i langtidsplanen er å utvikle Solberg gruve som besøksgruve, og arbeidet med en utvidelse av gangbanen i gruva ble gjennomført våren 2021. Et krevende arbeid ble satt i gang: Mye masse måtte fraktes vekk før den nye gangbanen med plattinger, bro og gjerder kunne etableres, fjell ble vasket og løse steiner fjernet og gamle stokker sikret. Den nye gangbanen er av tre og gangbroen over synk og gjerde er en stålkonstruksjon. Arbeidet ble ferdigstilt til sesongstart.

Museet har i 2021 innledet et samarbeid med Fortidsminneforeningen om et kurs i tradisjonshandverk og bruk av rotknær. Kurset skal arrangeres i mai 2022 og målgruppen er 25 unge håndverkere fra hele landet. Under kurset vil deltagerne være med å reise en aktivitetspaviljong ved Solberg gruve; en grindverkskonstruksjon på 6x12 meter og avstive den med 24 rotknær.

Dette prosjektet gjennomføres også i nært samarbeid med Jernverkets Venner. De skal bistå med både søknader og praktisk arbeid. Deler av finansieringen er på plass: Bergesen-stiftelsen har gitt kr 150.000,- og Kulturminnefondet har bevilget kr 50.000,-. Det er også søkt støtte fra mange legater og stiftelser.

### Tilgjengeliggjøring av arkiver

Museets forskningsarbeider og jernverkets arkiver skal formidles og gjøres tilgjengelig for et bredt publikum. Museet har derfor jobbet videre for å gjøre arkivene etter Baaseland Jernverk, Næs Jernverk og Egelands Verk mer tilgjengelig for alle. (Se kapittel fire om forskning.) Dette har vært utgangspunktet for vårt videre arbeid med tilgjengeliggjøring av arkivmaterialet.

## Skanning av arkivmateriale

Museet har installert og tatt i bruk en protokollskanner for digitalisering av jernverksarkivene. Boks skanneren forenkler digitaliseringsarbeidet og gjør det mer profesjonelt.

Historiker Lars Tore Vintermyr har i deler av året vært engasjert av museet til denne oppgaven gjennom prosjektet «Dust to Digital. Digitalisering og digital tilgjengeliggjøring av jernverksarkivene på Agder». Han har hovedsakelig jobbet med avfotografering, skanning, registrering og systematisering av jernverksarkivets protokoller.

## Digitalarkivet

Museet har fortsatt arbeidet med å publisere dokumenter på Digitalarkivet, som er arkivnorges nettsted for publisering av digitalisert arkivmateriale. Nettstedet omfatter både kilder som er skannet og transkriberte (søkbare).

## Pilotprosjekt

I samarbeid med Fellesforbundet avd. 9 Østre Agder, Fagforbundet Agder, Norsk Arbeidsmandsforbund avd. 7 Sør-Vest, og AOF Agder, søkte museet LOs Kulturfond om kr 371 000,- til pilotprosjektet «Arbeiderne og arbeidssamfunnet ved Næs Jernverk: Synliggjøring gjennom profesjonell digitalisering og dugnadsbasert indeksering». Prosjekt ble finansiert med egne midler og ekstern støtte fra NAV og LO, totalt kr 136 000,-.

Pilotprosjektet skulle prøve ut digitaliseringsverktøy og -prosessen. Protokollene ble avfotografert på Næs Jernverksmuseumets protokollskanner i perioden 22. mars til 26. mai. Vår medarbeider digitaliserte og publiserte på Digitalarkivet til sammen 40 protokoller eller 2,35 hyllemeter arkivmateriale, **noe som tilsvarer 10 760 sider fra verksbøkene.** (Arkivet er ca. 130 hyllemeter totalt)

## Digitaliseringsprosjekt

Museet skal de neste to årene jobbe videre med materiale av samme type som under pilotprosjektet. Næs Jernverksmuseum (NJM) og Aust-Agder museum og arkiv (AAMA) har i år søkt og fått innvilget kr 400 000,- fra Arkivverkets utviklingsmidler for arkivsektoren til et stort digitaliseringsprosjekt kalt «Dust to Digital. Digitalisering og digital tilgjengeliggjøring av jernverksarkivene på Agder.»

Målet er å gjøre viktig arkivmateriale etter Båseland/Næs, og alt arkivmateriale etter Egeland og Froland jernverk fritt tilgjengelig for alle. Prosjektet Dust to Digital har et samlet budsjett på om lag 2 millioner kroner.

Det digitaliserte arkivmaterialet er systematisert og gjort lettere tilgjengelig på vår hjemmeside med lenker til Digitalarkivet. Her er også lenker til transkribert materiale.

## Filmguide forteller historien

Våren 2020 tok museet i bruk mobilappen Useeum, og gjorde tilgjengelig en filmguide om jern- og stålproduksjon. Filmguiden er i år utvidet og viser korte filmer om den romantiske parken Lunden og dens historie. Filmene er laget i samarbeid med Media Service AS i Arendal.



## Kompetansheving

Vedlikeholds- og restaureringsarbeider krever fagkompetanse. Dette har staben, men museet henter også fagfolk utenfra. Jevnlig kursing av personalet er viktig for å opprettholde og få ny kunnskap. Torkil Ausel tok kurs og sertifikat i *Handtering og bruk av plantevernmidler*.

Riksantikvaren har avholdt sitt årlige seminar for teknisk-industrielle kulturminner, TIK-seminaret. Der deltok Knut Aall, Fredrik Dale og Torkil Ausel.

Helle Lofstad har deltatt på seminaret "Spreng grensene! Formidling blir forskning".

Nasjonalmuseets formidlingsseminar i samarbeid med Seksjon formidling i Norges Museumsforbund 25.–26. november 2021. Dette foregikk digitalt. Helle Lofstad har også deltatt på grunnleggende og videregående kurs i Primus 9. til 10. mars og 23. til 24. mars.

Fredrik Dale, Frank Meyer og Helle Lofstad deltok på Agderseminaret 4. og 5. november.

Næs Jernverksmuseum er medlem av Visit Sørlandet, næringsklyngen for reiseliv-, kultur- og opplevelser på Sørlandet. Visit Sørlandet eier og drifter [visitorsorlandet.com](https://visitorsorlandet.com) og profilerer museer og reiselivsbedrifter i Norge og utlandet. Klyngen tilbyr kurs og konferanser rettet mot sine medlemsbedrifter. Helle Lofstad deltok på årets digitale vinterkonferanse i mars. Fire museer ble plukket ut blant medlemmene av klyngen til å delta i forskningsdelen av en masteroppgave ved UiA: «Samskaping som metode gjennom bruk av digitale plattformer». Casestudiet for oppgaven ble gjennomført av masterstudent Kristine J. L. Knaben i samarbeid med representanter for Visit Sørlandet.

Museet er med i et nettverk for reiseliv, opplevelser og handel i Tvedestrand kommune. Nettverket har gjennomført et par digitale møter i løpet av året.

### Praksisplass for student

Museet ga bachelor-student Margot Johanne Løvdal Gundersen 8 ukers praksis i «Administrasjon og ledelse i offentlig virksomhet» 19. april til 16. juni.



## 6. Annet

Næs Jernverksmuseum har gjennom året satt i gang egne prosjekt, deltatt i eksterne prosjekt og lagt til rette for andres prosjekt. Dette er prosjekt som går ut over vår kjernevirksomhet, som har utvidet vårt kontaktnett og gitt nye opplevelser for publikum.

### Modell over Eidsvoll verk<sup>2</sup>

Eidsvoll 1814 har i flere år arbeidet med en modell over "Eidsvold Jern-Værk". (Se bildet over.) Næs Jernverksmuseum, ved Gunnar Molden og Styrkar Braathen, har vært med fra starten som hhv. faglig konsulent og formgiver og oppfølging overfor steinhuggeri og kunststøperi. Modellen over Eidsvoll verk ble avduket i juni hvor daglig leder og Styrkar Braathen var til stede. Jernverksmodellen viser Eidsvoll jernverk, der Eidsvollsbygningen var hovedbygning, slik det var tidlig på 1800-tallet. Landskapet er hogd ut i seks tonn Iddefjordsgranitt og bygningene er støpt i bronse. Arild Tangerud, Kristiania Kunst- og Metall Støberi og Johansen monumenthoggeri har samarbeidet med museet om monumentet og levert hhv. 3D-modeller, bygninger og landskap.

**Jernverkets Venner** er museets venneforening. Formålet til foreningen er å være til gagn for Næs Jernverksmuseum og en møteplass for alle som er interessert i jernverkshistorie. Venneforeningen la ned et stort arbeid i Prosjekt Kullmile. Styret bestod av følgende medlemmer: Liv Håskoll Haugen (styreleder), Tore Vågsmyr, Knut Holt Sandbløst, Toril Askestad, Dag Ellefsen, Egil Fiane (vara) og Ole Willy Løvdal Gundersen (vara). Jernverkets Venner avholdt årsmøte 31. august, blant annet med valg av nye styrerepresentanter. Representantene på valg ble gjenvalgt og Liv Aanby ble valgt som ny styreleder etter Liv Håskoll Haugen.

### Fiskepassasjen i Hammerdammen

Tillatelsen til å gjenreise Hammerdammen forutsetter at fisk kan passere. Fiskepassasjen hadde ikke vært i drift på noen år, og i 2020 ble den reparert og satt i drift. Det ble opprettet en arbeidsgruppe med deltagelse av eksterne fagpersoner (Reidar Grande og Leif Magnus Sættem) for å vurdere hvilke tiltak som bør iverksettes. Med god støtte fra Sparebankstiftelsen DNB ble fiskepassasjen videreutviklet på mange måter i 2021, blant annet med kameraovervåking. Fiskeriforvalter hos Statsforvalteren har vært på befaring og det er avholdt informasjonsmøte for styret i Storelva Elveeierlag.

Museet samarbeider med Stiftelsen Nørholm om konservering av **Knut Hamsuns boksamling**. De har engasjert papirkonservator Johan Solberg, og selve arbeidet utføres i et spesiallaget «telt» i museets magasin på Nes Verk. Samarbeidet har pågått i flere år, og vil trolig bli fullført i 2022.

<sup>2</sup> Foto: Styrkar Braathen.

**Galleri Verket** var på mange måter årets nysatsning. Første utstilling hadde tittelen “Ild Esse Idé” og bestod av Per Rune Hansebråtens fotografier fra et kunstfotoprojekt om kunstsmiden Erik Gjendem og hans smie, samt gjenstander smidd av Erik Gjendem.

I tillegg var det en egen salgsutstilling med malerier, grafikk, fotografier og skulptur, hvor følgende kunstnere var representert: Kjell Nupen, Bente Tønnessen, Ola Steen, Morten Juvet, Therese Nortvedt, Dag Thoresen, Kjell Phar Iversen, Jon Løvøen og Ole Georg Dannevig.

Galleriet ligger i museets administrasjonsbygg langs riksvei 415. Åpningen var 10. juli og galleriet var åpent tirsdag til søndag kl. 11.00 -16.00. Det er ikke bestemt om det vil bli noen utstilling i disse lokalene i 2022.

**Bygdekino.** I samarbeid med Nes Verk Vel er det avviklet fire kvelder med bygdekino i Snekkerbua. To filmer vises hver gang.

Foreningen «**Spor 1 – Team Norway**» leier lokaler i vår industrihall. Foreningen driver modelljernbanen som står i våre lokaler i nordre hall i Nesverkveien 240. Modelljernbanen ble vist for publikum under fem åpne arrangement dette året.

Museet har siden 2019 vært medlem av **nemnda for biografien om Andreas Faye** (2019-2020). Biografien om Norges første folkeminnegransker er forsinket og skal utgis i 2022. Prosjektet er fullfinansiert og forfatter er Ernst Håkon Jahr.

**Arbeidsglede Tvedestrand** har bistått med forskjellig praktisk vedlikeholdsarbeid ved museet.

## Økonomi

Over tid er det avgjørende at driften av museet er økonomisk forsvarlig, og at bygninger og utstyr blir vedlikeholdt. Det må også avsettes tilstrekkelige midler til investeringer, samt til fri egenkapital som sikkerhet mot uforutsette kostnads- og inntektssvingninger. Derfor var det i 2021 budsjettert med et overskudd på kr 150.000, -, men årsresultatet ble et underskudd på kr 83.000, -.

Kulturdepartementet støttet museet med kr 2.650.000, -. I tillegg ble det bevilget kr 164.000, - ekstra for å kompensere for at smitteverntiltak ga økte kostnader og reduserte egeninntekter. Agder fylkeskommune bevilget kr 1.223.000, - og Tvedestrand kommune kr 480.000, -.

Ansvar for de tekniske og industrielle kulturminnene er nå som følge av regionreformen, overført fra Riksantikvaren til fylkeskommunene. Tilskuddet til forvaltning, drift og vedlikehold til Næs Jernverksmuseum var på til sammen kr 1.582.422, -. Museets egeninntekter ble på kr 711.851, -. Sum driftsinntekter ble derfor kr 6.817.273, -

En medvirkende årsak til underskuddet var de økende strømprisene på slutten av året.

Ved utgangen av året har museet en gjeld på kr 9.383.771, - og en egenkapital på kr 956.536, -.

## 7. Styret og ansatte

### Styret

Representant for	Representant	Varamedlem
Riksantikvaren	Øystein Djupedal, styreleder	Anne Ma Nyerød
Agder fylkeskommune	Gunn Haga Brekka	Tore Askildsen
Tvedestrand kommune	Anna Hjeltnes	Tage Thorsen
A/S Jacob Aall & Søn	Victor Norman Torstein Moland	Erlend Solberg
De ansatte	Helle Urfjell Lofstad	Torkil Ausel

Styret har i 2021 avholdt seks styremøter og et årsmøte.

### Ansatte

Navn	Stilling	Stillingsbrøk %
Frank Meyer	Historiker, forsker	100
Torkil Ausel	Vaktmester	100
Fredrik Dale	Fagkonsulent bygninger	100
Helle Urfjell Lofstad	Fagkonsulent	100
Knut B. Aall	Daglig leder	100
Karl Richard Bie	Prosjektengasjement	60

### Prosjektansatt

Lars Tore Vintermyr (totalt 5 måneder i løpet av året)

### Sesongansatte

I sommerhalvåret har museet sesongansatte som bemanner publikumsmottak og er guider på jernverksmuseet, i Solberg gruve og i Forvaltergården – Tvedestrand museum. De gjør også forefallende arbeid som plenklipping, maling og vasking. Sesongen 2021 hadde museet følgende sesongansatte: Margot Johanne Løvdal Gundersen, Bendik Nilsen Bergendal, Alvar Nilsen Bergendal, Maria Vaaje, Linn Stebekk, Anders K. Gliddi og Gunleik Reini Urfjell. I tillegg var Stian Stebekk, Karoline Grændsen Feltstykket og Ida Grændsen Feltstykket tilkallingsvakter. Tre unge hjelpere har jobbet med forefallende arbeid: Elias Olsbu, Vegar Songedal og Trym Vegerstøl.

I år vil museet takke spesielt Liv Håskoll Haugen for innsatsen som styreleder for Jernverkets Venner fra oppstarten i 2019. På årsmøtet i 2021 fikk hun avløsning av Liv Aanby. Staben og styret har hatt et godt samarbeid med venneforeningen dette året, blant annet gjennom Prosjekt kullmile og høstmarkedet. Museet er takknemlige for å ha en stor venneforening som ønsker å bidra til å gjøre museet attraktivt. En ekstra takk går også til Peder Vaaje Hegland og Gunnar Halvard Seland for samarbeidet om Prosjekt kullmile.

Avslutningsvis vil jernverksmuseet takke de økonomiske bidragsyterne; Kulturdepartementet, Agder fylkeskommune og Tvedestrand kommune. Deres bidrag er av helt avgjørende betydning for museets virksomhet.

*Nes Verk 20. april 2022*



*Knut B. Aall*  
Daglig leder



*Øystein Djupedal*  
Styreleder

Stiftelsen Næs Jernverksmuseum Nesverkveien 240 4934 Nes Verk Norge	Org nr 977 112 915 MVA Tlf. +47 371 60 500 <a href="http://www.jernverksmuseet.no">www.jernverksmuseet.no</a> <a href="mailto:post@jernverksmuseet.no">post@jernverksmuseet.no</a>
--	---